

Dezbateri culturale: Receptarea poeziei transculturale a lui Hédi Bouraoui

*Prof. univ. dr. Doinița Milea
“Dunarea de Jos” University of Galati*

Résumé : *Hédi Bouraoui est un écrivain franco-ontarien qui a une perspective originale, une originalité qui se voit aussi dans le parcours de l'auteur, né en Tunisie, installé en France, à cheval entre la métropole et le pays d'origine, soutenant sa thèse de doctorat aux États-Unis. Sa trajectoire intellectuelle est sous le signe d'une diversité féconde, entre romans, recueils de poésie et ses articles académiques, où il a étudié les problèmes liés à la création littéraire et artistique de la francophonie, aux phénomènes de « transculture », de nomadisme, de « francocentrisme », de voix plurielles. Hédi Bouraoui représente le substrat d'une contestation soutenue, que la presse francophone met constamment en évidence.*

Mots-clés: « francophonie plurielle », « identité transculturelle », « transpoétique »

Dialogul intercultural al ultimelor decenii din spațiul francofon a avut un promotor de marcă în persoana lui Hédi Bouraoui, poet, romancier, eseist. Născut la Sfax în Tunisia, în 1932, așa cum este prezentat pe site-ul său oficial (<http://www.hedibouraoui.com/index.php>), Hédi Bouraoui este format în Franța și, dincolo de mai multe volume de creație literară, a publicat studii critice în favoarea unei „francofonii plurale”, și-a exprimat opiniile în colocvii internaționale și în calitate de profesor la Universitatea din York, Toronto, a cunoscut largi spații francofone din Canada, Caraïbe, Maghreb, Africa sud-sahariană. Legăturile cu spațiul francofon european îl plasează la Festivalul de poezie de la Struga, pe la care nume mari de poeți români au trecut, sau la Bitola, din același spațiu al Macedoniei ex-iugoslave, implicat în proiectele Consiliului Internațional de Studii Francofone (CIEF). Scriitura lui Bouraoui depășește simplul schimb comunicațional dintre două culturi diferite dând naștere la o formă nouă de expresie literară, în care diferența și identitatea capătă o expresie coerentă în spațiul unui metisaj poetic pe care îl numește, în volumul său de poezii *Livr'Errance* (2005), „scriitură interstițială care emigrează / imigrează de la o cultură la alta. Fără complexe și fără frontiere.” Nu există scriere a acestui autor în care opțiunile sale intelectuale de om al lumii să nu fie prezente. Titlurile acestor volume sunt ele însele purtătoare de mesaj, ca în cazul

volumului *Binarité infernale et transculturalisme. Troisième Civilisation* (2003), din care extragem această profesiune de credință:

Et moi, Hédi Bouraoui, je dis « je est nôtre ». Je ne m'appartiens pas, j'appartiens à tout le monde (...). Nous ne sommes plus dans la « binarité infernale », nous sommes dans la « pluralité ». (...) C'est la pluralité qui fait notre richesse. Si j'additionne ma culture maghrébine à ma culture française, à ma culture canadienne, je suis trois personnes en une, et je ne peux nier aucune partie de ma culture.

Într-un studiu publicat în revista *Nouvelle Études Francophones*, din 2007, intitulat *Souvenirs, initiative et création en francophonie*, Hédi Bouraoui, subliniind rolul Consiliului Internațional de Studii Francofone (CIEF), pune o serie de probleme legate de circulația valorilor culturale, în general, și literare, în special, între ceea ce numește centru metropolitan și periferie francofonă, pornind de la un element, care poate fi considerat minor, și anume faptul că, de exemplu, cursurile universitare americane și canadiene se concentrau mai ales pe literatura franceză din „hexagonale”, de la Evul Mediu la Alain Robbe-Grillet. Acest punct de vedere restrâns asupra literaturii de limbă franceză a impus ideea unei „*francophonie plurielle*”, deschizând drumul către alte regiuni și alte voci francofone, punând accentul pe creativitatea altor țări, fără a neglija contribuția Franței. Părerea lui Bouraoui este că: „Cette dualité exacerbée entre centre et périphérie mine de l'intérieur toute diffusion équitable des littératures francophones. (...) La production périphérique cherche tout le temps à légitimer sa créativité en faisant appel au centre qui, dans la majorité des cas, l'ignore et ne la prend presque jamais en charge.” Observația lui Bouraoui merge mai departe în sensul modului de circulație și de difuzare a valorilor francofoniei de la centru, propunând ca exemplu un autor ca Tahar Ben Jelloun care, fiind tipărit și difuzat la Paris, este cunoscut în toată lumea, în timp ce autori africani, publicați la o editură pariziană L'Harmattan, adesea pe cheltuiala autorilor, apar într-un catalog sau sunt expediați în țările de origine. [Bouraoui, 2007: 23]

Vorbind despre „hegemonia culturală”, autorul articolului se oprește la cartea sa *La Francophonie à l'Estomac* (1995), pe care o vede ca „le S.O.S. lancé pour corriger le tir (...) qui a eu seulement pour impact un réveil des consciences dans les littératures africaines”. Mergând pe aceeași linie a demonstrației necesității dialogului cultural, Bouraoui se referă și la cartea sa *Transpoétique: Éloge du nomadisme* (2005), în care punctul central al demonstrației este constituit de conceptul de „*transculturalisme*”, definit de

autor ca o modalitate de a asuma „la connaissance profonde d’une culture donnée, en l’occurrence, celle du participant, pour la transcender, la transvaser, la transmettre à une autre culture différenciée.” [Bouraoui, 2007: 28]

Particularitatea acestui concept este de tip operatoriu, în sensul că el permite asumarea reciprocă a tuturor alterităților luate global, dar și conservarea valorilor unui patrimoniu. Este un dialog cultural pe care scriitorul îl vede asumat în etape, de la etapa personală către cea națională spre cea internațională, tot atâtea aspecte pe care le vede rezolvate în cadrul conferințelor și colocviilor francofoniei.

Depășind discuția legată de principiile dialogismului cultural francfon, Bouraoui propune, în cadrul aceluiași articol, o analiză din interior a romanului său *La Femme d’entre les lignes* (2002), pornind, ca argument de lucru, de la comparația textului său romanesc cu *Falsificatorii de bani* a lui André Gide, care a construit un roman în interiorul altui roman, punând astfel în fața cititorului mecanismul naratologic, dar și mișcarea planurilor real / imaginar. Intenția analistului, de această dată, aplecat asupra propriului text, este explicată în prealabil:

Dans mon roman *La Femme d’entre les lignes*, le text donne à voir non seulement la création elle-même en train de se faire, donc sa poétique, mais aussi sa lecture, son inspiration, sa réception, sa production symbolique et matérielle. En somme, tous les adjouvants du faire d’un livre qui concourent à sa substantifique moelle. [Bouraoui, 2007: 30]

Este o demonstrație interesantă, în care accentul cade alternativ pe subiect și pe scriitură, aceasta din urmă fiind mai pasionantă decât subiectul romanesc. Autorul pune în paralel „les inséparables aventures de l’écritures et de l’amour”, unde „écriture et lecture constituent la métaphore vive du livre dramatisé dans plusieurs livres”. Corpul amantului din povestea de dragoste devine „le corps textuel du narrateur”, iar vocea naratorului amestecă vorbe de dragoste cu „l’orchestration des mots”. Legătura acestui roman cu studiile de integrare a francofoniei în dialogul cultural este dată de faptul că „la jeune fille italienne tombe amoureuse des mots voluptueux et sensuels d’un écrivain étranger francophone”. În plus, multe cuvinte-valiză ca „migramour” - iubire prin „l’écriture migrante”, asigură continuitatea teorie socio-culturală – ficțiune.

Canada-Méditerranée (CMC) îl numără printre fondatorii săi și-i acordă un spațiu larg în 2012, sub titlul *Réflexions / éclairages autour de*

l'homme et de l'œuvre de notre fondateur Hédi Bouraoui, punând în evidență personalitatea promotorului culturii francofone din toate spațiile geo-culturale. Prin includerea unei analize semnate de Abderrahman Beggar („enseignant au Département de Langues et Littératures de l'université Wilfrid Laurier au Canada et auteur de plusieurs publications scientifiques, [qui] a déjà écrit sur lui un ouvrage, *L'Epreuve de la Béance : L'écriture Nomade chez Hédi Bouraoui* en 2009”), buletinul revistei [CMC, 2012: 4] subliniază circulația ideilor acestui om de cultură trăitor între lumi, căruia profesorul Abderrahman Beggar îi dedică o carte de analiză, în care „les motivations profondes d'ordre éthique et littéraire, ayant conduit, selon lui, le poète à une sorte de rupture, voire de dissidence, avec l'esprit de son époque. Son nouveau livre, qui s'intitule fort à propos *Ethique et rupture bouraouiennes*, vient de paraître aux Éditions CMC à Toronto (Canada)”. Modul în care organizarea textului analitic reflectă structura ideatică legată de perspectiva aparte a lui Hédi Bouraoui asupra identității într-un spațiu postcolonial („parole autre”), se vede din titlurile capitolelor cărții care este recenzată de revistă: „Ethique et Regard”, „Penser La Méditerranée” și „Hédi Bouraoui et le concept de « littérature-monde »”. Este interesant că în capitolul „Ethique et Regard”, analistul remarcă elemente definitorii ale spațiului ideatic al lui Hédi Bouraoui, care devin comune atât creației de ficțiune (trilogia *Cap Nord*, *Les Aléas d'une Odyssée*, *Méditerranée à voile toute* și *Retour à Thyna*, trilogie consacrată personajului Hannibal, un imigrant tunisian, mândru de a purta numele strămoșului său cartaginez, plecat în Europa să-și caute tatăl) sau poetice, cât și articolelor sale cu deschidere culturală sau socio-politică: „Or, pour Bouraoui, l'éthique réside surtout dans le regard de l'individu habité par l'angoisse du lendemain, la manière de diriger ce regard, d'appréhender les choses et d'éviter de se « fier à des bases immuables »”. [CMC, 2012: 4]

Le thème de la souffrance, par exemple, protéiforme à souhait, court en filigrane dans la trilogie. Ces trois romans contiennent tous, selon Abderrahman Beggar, cette catégorie particulière de la souffrance qui « détermine la manière de voir » cette souffrance que sous-tend un besoin de connaissance *sui generis*, une soif de savoir en perpétuel mouvement. C'est, en d'autres termes, la fameuse « nomaditude » qui transcende l'œuvre du poète et constitue son originalité.

Vorbind despre angajamentul intelectual și dizidența lui Bouraoui, analistul propune înțelegerea conceptului acestuia de « littérature-monde »: „à diminuer la dépendance de la littérature maghrébine vis-à-vis de

l'influence universitaire française et le post-colonialisme franco-maghrébin (cf. son livre *La Francophonie à l'estomac*), Abderrahman Beggar en conclut logiquement: « (...) il peut être considéré comme l'un des premiers à instiguer la dissidence dans la francophonie, dissidence qui a abouti à la publication du manifeste *Pour une littérature-monde en français...*» [CMC, 2012: 5]

De-altfel, aceeași revistă lansa un semnal de lectură la apariția volumului de poezie *Livr'Errance* din 2005, subliniind aspecte esențiale ale creației lui Hédi Bouraoui: „éternel voyageur, attaché au fructueux contact avec les cultures et à la transculturalité, signe ici un recueil de poésie audacieux à mi-chemin entre poésie et critique littéraire. C'est que pour lui « la poésie est la quintessence de toute langue ». Le poème se veut donc en la circonstance évocation ou évaluation, « renvoyant à la fois à la source qui lui a donné naissance, à l'auteur et son univers sensoriel aussi bien qu'à celui de lecteur-critique. (...) Transpoétique rare, intertextualité non de référence ou d'inspiration, mais d'évaluation, qui interpellera le lecteur dans sa propre critique. Elle interpellera aussi les poètes”. [CMC, *Communiqué*, 2005]

În studiul său publicat în 2011, Angela Buono, profesor a cărei teză de doctorat, din 2008, are ca temă opera lui Bouraoui (*Errance et Méditerranée dans l'œuvre de Hédi Bouraoui*), propune o analiză a implicațiilor pentru raporturile culturale și geo-politice a unor concepte actualizate de Bouraoui ca „transculturalism”. Conceptul redefinesc aspecte ale apartenenței identitare și ale pluralității culturale. Autoarea studiului leagă demersul teoretic în contextul francofoniei de actul creator explicit al lui Bouraoui: „En insistant sur l'idée de traversée, de passage et d'échange entre les cultures, il érige la migration en valeur identitaire et en principe de création littéraire : si « l'émigration redéfinit l'ontologie de l'être contemporain », les notions d'identité et de différence – les deux pivots du transculturalisme tel que Bouraoui le conçoit – en sont également renouvelées par la démarche transculturelle et transpoétique que l'auteur applique à son écriture et à sa conception de la culture.” [Buono, 2011: 7] Autoarea studiului se apleacă asupra eseului *Transpoétique. Éloge du nomadisme* (2005), punând în evidență implicațiile acceptării / adoptării transculturalismului, pe care un artist reflectând un univers cultural plural îl propagă: „Ainsi se créent des ponts de compréhension, d'appréciation, de tolérance, de paix entre moi et les autres, la culture d'un pays à l'autre dans son intraitable différence.” „Transpoetica” devine un concept operatoriu care permite depășirea viziunii stereotipe asupra emigrației : „Il ne s'agit

pas ici de retracer l'essence des mouvements migratoires, le déracinement, l'exil, le déchirement, l'aliénation, etc., mais plutôt d'accentuer l'émigration tacite et implicite, intérieure et actuelle, littérale et symbolique." [Buono, 2011: 12]

Deschiderea culturală prin recunoașterea valorilor unificate ale trecutului și ale prezentului ar reprezenta pentru Bouraoui esența creației poetice :

Quant à ce principe, il dérive essentiellement de son héritage culturel méditerranéen : la diversité et l'altérité sont des composantes fondamentales de l'identité méditerranéenne. La Méditerranée a été le théâtre, déjà au second millénaire avant Jésus-Christ, d'un exemple de transculturalisme avant la lettre représenté par les Phéniciens qui, en poussant leurs commerces du Proche-Orient aux Colonnes d'Hercule, fusionnaient les traditions, les cultes et les cultures des peuples rencontrés tout au long de leurs traversées de la mer. Et plus tard dans la ville punique de Carthage en Tunisie, la terre natale de Bouraoui, se sont mélangés bon nombre de peuples d'Afrique, d'Europe et d'Asie – ce qui mène notre auteur à affirmer que pour lui : « Carthage, c'est au fait la métaphore ». [Buono, 2011: 26]

Analizând, la rândul său, *Transpoétique. Éloge du nomadisme*, în 2014, Abderrahman Beggar apreciază că impactul normei literare asupra scriiturii este centrul demonstrației într-un volum marcat de participarea constantă a lui Bouraoui la dezbaterile vizând „la négritude, la francophonie, le surréalisme, le postmodernisme, la mondialisation, le racisme, le dialogue entre les cultures”, care a marcat, prin influențe evidente, modul de a scrie în limba franceză: „Bouraoui a d'abord mené une bataille avant de céder devant la loi des gardiens de la règle.” Autorul analizei plasează scriitura lui Bouraoui, din acest text, pe o treaptă generică de interferențe scripturale, de unde îi degajează specificitatea : „dans un style que l'on peut qualifier d'*auto-essai*. Si l'autofiction est mise en scène de l'expérience propre sous forme de fiction, dans cet ouvrage, Bouraoui se propose de disséquer l'expérience vécue pour en extraire le matériau de toute une théorie littéraire.” [Beggar, 2014: f. p.]

Pentru a ilustra calitățile acestui text, Abderrahman Beggar selectează, pe de o parte încărcătura de idei legate de dialogul cultural și de creație specific tuturor scrierilor lui Bouraoui, cât și secvențe de text care oglindesc exercitiile de scriitura : „J'ai opté pour la langue d'une marâtre qui ne m'aimera jamais comme une mère. Et comme je fais subir à cette

langue Vol-taire-Racin-ante les acrobaties les plus inouïes de haute voltige syntactique, sa grammaire ne me pardonnera jamais.”

Care este miza acestui tip de scriitură la nivelul tensiunilor lumii moderne născute din pluritatea vocilor politice, naționale, de perspective multiple asupra creativității? Acesta este acordul fin prin care răspunde analistul, extrăgând ideile călăuzitoare din lucrarea lui Bouraoui:

La thèse principale de *Transpoétique. Éloge du nomadisme* est que le monde actuel vit un phénomène d’« éclatement des frontières » et un « bouleversement de l’Histoire causé par les mouvements idéologiques et migratoires »; d’où le besoin de traduire ces bouleversements tant sur le plan de la culture que sur celui de l’écriture. La *créaculture*, néologisme de l’auteur, est l’expression de la nature intrinsèque de l’homme actuel, nourri d’expériences transfrontalières, transculturelles et transnationales, censé jouer un rôle actif dans sa propre identité. Sur le plan de la création, de tels bouleversements imposent la nécessité de « réapprendre à entendre, voir, et exprimer autrement le Moi et le Monde ». [Beggar, 2014: f. p.]

Rafik Darragi semnala, în numărul din 14 noiembrie 2013 al revistei *Leaders*, apariția unui număr special dedicat lui Bouraoui (număr special, al cărui director, Abderrahman Beggar, profesor la Universitatea Wilfrid Laurier, Canada, publicase studii asupra autorului), de către o revistă specializată în publicarea de studii interculturale, *CELAAN*, ceea ce demonstrează actualitatea demersurilor socio-culturale integratoare și artistice ale acestui creatot polivalent:

Après Hédi Bouraoui: Hommages au poète, 1998 et Témoignages sur 40 ans d’écriture, 2007, un autre ouvrage consacré exclusivement à notre compatriote vient de paraître. C’est un numéro spécial de la revue CELAAN (Centre d’Etudes des Littératures et des Arts d’Afrique du Nord), un périodique publié aux USA, dirigé par un autre compatriote, Hédi Abdeljaouad, professeur à Skidmore College (Saratoga Springs). Intitulé Hédi Bouraoui et l’écriture pluriculturelle, ce numéro de CELAAN réunit une douzaine d’essais, des témoignages ainsi que des inédits de Hédi Bouraoui.

Referințe bibliografice

- *** *Hédi Bouraoui et l'écriture pluriculturelle*, în CELAAN, 1-2, printemps 2013, URL: www.leaders.com.tn/.../12618-un-nouvel-ouvra
- Beggar, Abderrahman, « La Transpoétique et le normatif chez Hédi Bouraoui », în *Continents manuscrits* [En ligne], 2 / 2014, URL : <http://coma.revues.org/294>
- Bouraoui, Hédi, « Souvenirs, initiative et création en francophonie », în *Nouvelles Études Francophones*, vol. 20, nr. 1 / 2007
- Buono, Angela, « Le transculturalisme : de l'origine du mot à « l'identité de la différence » chez Hédi Bouraoui », în *International Journal of Canadian Studies / Revue internationale d'études canadiennes*, nr. 43 / 2011, pp. 7-22, URL : <http://id.erudit.org/iderudit/1009452ar>
- Darragi, Rafik, Abderrahman Beggar, *Ethique et rupture bouraouiennes*, în *Canada-Mediterranean Centre Bulletin Centre Canada-Méditerranée (CMC)*, vol. 7 nr. 1, octobre 2012, URL: <http://pi.library.yorku.ca/ojs/index.php/cmc/issue/current>